Catalans de Marsella

Autor:
Data de publicació: 25-08-2018

Fa temps al llegir l'obra d'Alexandre Dumas el El comte de Montecristo em van fer saber que Na la Mercedes (Mercè Herrera) i en Mondego, (Fernand Mondego), català de Marsella en Llauradó ho va documentar tot, afegint que els catalans Sala, pare i fill, fundaren la primera fàbrica d'hams a Marsella, que fabricava 25.000 hams al dia i eren millors que els anglesos. De fet tot venia d'un grup de pescadors catalans que s'hi vanestablir, procedents de Vilassar, de Mataró, de Palamós, de Sant Feliu...

Fa temps al llegir l'obra d'Alexandre Dumas el El comte de Montecristo em van fer saber que Na la Mercedes (Mercè Herrera) i en Mondego, (Fernand Mondego), català de Marsella.. en Llauradó ho va documentar tot, afegint que els catalans Sala, pare i fill, fundaren la primera fàbrica d'hams a Marsella, que fabricava 25.000 hams al dia i eren millors que els anglesos. De fet tot venia d'un grup de pescadors catalans que s'hi vanestablir, procedents de Vilassar, de Mataró, de Palamós, de Sant Feliu...

Resum: Relat que ens revela a partir de fonts inèdites al nostre país, per una part l'existència des de principis del segle XVIII d'una colònia de pescadors catalans a la ciutat de Marsella que perdurà més d'un segle i mig. Descriu de manera detallada el seu origen, el lloc, els habitatges, les relacions amb la població de la ciutat, els mètodes i volums de pesca, els costums, la vestimenta, la fidelitat a la llengua, etc. En una segona part, la procedència catalana de la protagonista de la novel·la Le Comte de Montecristo (1846) d'Alexandre Dumas, l'èxit del llibre i les conseqüències a la colònia, i finalment descriu el tragí de gent amunt i avall, citant amb nom i cognoms els pescadors i les seves famílies, molts d'ells vilassarencs que s'hi establien i d'altres que ho feien temporalment. També els que retornaren, i els que l'ofici del mar els hi va costar la vida.

Paraules clau: Marsella, Vieilles Infirmeries, Hôpital de Peste de Saint Lambert, pesca de palangre ("pescheur de palangre"), pesca de la sardina, Le Port Catalan, Badia dels catalans, Cala dels catalans, Torre dels catalans Alexandre Dumas, Comte de Montecristo, pescadors de Vilassar, de Mataró, de Palamós, de Sant Feliu.

Un dia d'un any que no sabem, un home de Mataró, en Jaume Illa Cusseras, nascut el 1748 i pescador d'ofici, agafa la barca, deixa la seva terra, i nord enllà es va a establir a la ciutat de Marsella amb la seva muller Eulàlia Arnó, amb qui s'havia casat l'any 1771. En Jaume no va anar a la ventura, perquè a Marsella feia anys que hi havia una nombrosa comunitat de pescadors catalans. En un lloc que papers parroquials anomenen Vieilles Infirmeries hi va néixer el fill d'en Jaume i l'Eulàlia, en Bernat Illa Arnó i devia ser cap el 1780. Anys després les circumstàncies polítiques obliguen a molts pescadors a tornar als seus llocs d'origen. I això va passar amb els Illa. En Bernat es farà gran a Mataró i es casa l'any 1812 amb Eulàlia Casanovas i poc després té fills.

Ciutat marinera, Marsella va tenir diversos llatzarets per tal de prevenir les epidèmies. Un recinte on els barcos deixaven les mercaderies per ventilar-les i evitar infeccions, i on les persones eren obligades a fer la quarantena. És l'any 1560 quan edifiquen l'Hôpital de Peste de Saint Lambert, a la cala del mateix nom, un recinte dins un mur amb

diverses sales i una capella. El 1663 construeixen un nou llatzaret a Saint-Marcel d'Arenc, més allunyat de la ciutat, en diran les Nouvelles Infirmeries i l'antic edifici, ara abandonat, passa a ser el de les Vieilles Infirmeries. Theodore Henry1 explica que d'antic el barri i la platja es coneixia amb el nom de les Vieilles Infirmeries i que: "El nom de Catalans [o cala dels catalans] només es va conèixer més tard, després de la pesta d17202

Això ho confirma un document escrit pels dirigents del diguem-ne sindicat de pescadors marsellesos, que l'any 1787 escriuen: "La pesta que va assolar el nostre país el 1720 i 1721 no va estalviar el barri de pescadors, situat en cases estretes i poc airejades, que no varen ser cap garantia contra el contagi. Alguns catalans, que no eren pas l'èlit de la seva nació, es varen convèncer a si mateixos que ja no hi havia més pescadors a Marsella i van venir a establir-se"[3] .

Sabem que l'any 1722 hi ha només unes quatre barques i que: "les migracions les dècades de 1720-1730 parteixen dels ports pesquers del Gironès i la Selva: Palamós el 1725, Sant Feliu de Guíxols el 1730". Ho explica Daniel Faget[4] –l'autor francès que ha estudiat amb més detall la història dels pescadors catalans–, i diu que : "aviat el contagi del viatge es va estenent a la resta de la costa cap al sud-oest i Barcelona. La regió del Maresme perd 46 pescadors entre 1730 i 1770, els pobles de Sant Genís i Sant Joan de Vilassar ells sols deixen un saldo migratori de 26 persones actives. La ciutat de Mataró compte amb 80 pescadors residents l'any 1765".

Amb els pescadors catalans arriba una tècnica de pesca, el palangre amb hams petits, o palangre de penjar, desconeguda a la zona i que va resultar revolucionària per la quantitat de captures, al contrari de la tradicional a l'almadrava, practicada a Marsella. L'èxit provoca aviat l'enemistat dels pescadors locals que en una acció l'any 1735 els hi cremen les barques i els palangres. El conflicte a vegades arriba a un cert grau de violència i un pescador català hi deixa la vida.

Una part del desacord era perquè els catalans desafien els privilegis corporatius i l'organització dels de Marsella: "No assisteixen al tribunal laboral dominical, on es solucionen tots els conflictes de pesca. Els catalans no s'apliquen el reglament dels pescadors de Saint-Jean, que estableix amb precisió la mida dels hams, el tipus d'esquer, la longitud de la línia de xarxa, etc. En aquest mateix sentit, la manca de pagament pels catalans de la mitja-part, l'impost exigible cada final de setmana, des de l'any 1725, per la comunitat a cada patró del golf, només fa que enfortir l'animositat dels marsellesos contra els espanyols"[5]

Es pot establir una certa cronologia del poblament. Consta que cap a l'any 1750 hi havia unes 50 barques. Faget explica que: "Entre 1757 i 1764 tindran una nova oportunitat per enfortir la seva presència. La guerra dels Set Anys buida el port dels pescadors i mariners francesos, seleccionats per al servei de la Marine Royale. Així els catalans tenien via lliure, especialment des que l'any 1761 el Pacte de Família, celebrat entre els Borbons de França, Espanya i Nàpols, els permet de venir a pescar lliurement a la costa francesa i vendre el seu peix en els nostres mercats".

Notem primer, que els edificis de les VieillesInfirmeries els serveixen de llar i de magatzem, però amb el pas dels anys van bastint un llogaret amb casetes, cabanes, coberts i carrerons, per acollir el nombre creixent de catalans que hi venien a residir. L'any 1778 erens 65 barques amb 5 homes cada una. La colònia anava creixent i la seva activitat es va convertir en indispensable. Des del municipi l'any 1790 es considera que els pescadors catalans són: "necessaris per al subministrament de Marsella.

Cinquanta anys d'experiència han demostrat que devem als catalans l'abundància dels millors peixos (...) Quan els catalans s'han allunyat dels nostres ports o han cessat de pescar per manca d'esquer, el preu del peix ha pujat sobtadament en una proporció que no ha permès a la gent alimentar-se". En aquest any s'hi estaven 400 pescadors i les seves famílies (180 nascuts a Marsella) amb 75 barques que feien el palangre amb 144.000 hams. Les captures eren 176.000 quilos de sardina i el volum total de peixos uns 780.250 quilos.

L'any 1793: "la situació s'agreuja amb la declaració de guerra contra Espanya per la Convenció. El cònsol espanyol Juan de la Rosa dóna l'ordre de sortida a tots els espanyols que viuen a Marsella. Els homes se'n van deixant les dones i els nens, que caldrà ajudar (uns cinquanta van ser batejats a Saint-Ferreol abans de la Revolució). El cert és que els catalans de Marsella, almenys una bona part, eren en procés d'integració, malgrat el seu aparent rebuig i aïllament. Alguns tenien més de trenta anys d'estada, s'havien casat amb franceses o amb genoveses, els seus fills

eren marsellesos i sovint disposats a casar-se entre ells. Per tant, abandonar Marsella els suposava trencar la família, i només ho van fer sota coacció, durant uns mesos, però després van tornar". L'any 1797 amb la pau els pescadors tornen, i aviat n'hi ha 23. Però la comunitat reconstruïda mai més no va tenir la puixança anterior[6] .

Poc abans del tombant de segle es comença a produir un canvi en les maneres de pescar. Ara, de la mateixa manera que els catalans havien superat l'almadrava amb els seus palangres, els pescadors francesos comencen a utilitzar la pesca dels bous, els arrastres, una tècnica molt agressiva que destruïa les línies de pesca catalanes i causava l'esterilitat del mar. L'any 1826 encara hi havia unes trenta famílies treballant en condicions difícils a causa dels arrastres i en alguna ocasió demanen que els prohibeixin. Tot i així continuaven eclipsant als pescadors locals que en diverses ocasions es queixen a les autoritats[7] .

El 1842 es feien poques captures i es compten unes quaranta barques catalanes, la meitat feien el palangre en uns fons esgotats i les altres anaven a la sardina. Notem que dels 117 catalans identificats en aquest temps a les Vieilles Infirmeries, 83 eren nascuts a l'indret, la integració del grup en la comunitat marsellesa era general.

Resseguirem alguns dels autors i documents oficials que han deixat rastres escrits de l'estada i les activitats al llarg de més d'un segle dels pescadors catalans.

Antoine Rey-Dussueil, escriu el 1831: "Muntanyes sense terra i vegetació, un banc d'algues i sorra, algunes cases baixes i aïllades, pous sense aigua, restes de monuments on les xarxes gruixudes s'assequen al sol, sota la runa d'arcs i pòrtics, pocs vaixells que els pescadors guarden a la riba, ja que la badia és insegura (...) aquest poble de pescadors va mantenint amb pietosa cura el record del seu primer país. Costums, idioma, la vestimenta, a la llar no han canviat res, i en veure'ls es pot creure estar a Catalunya (...) pescadors resistents, passen al mar la major part de les seves vides, i el mar sovint és la seva tomba"[8] .

L'any 1833 podem llegir: "en una petita vila al costat de Marsella que porta el nom de Port Català hi ha una colònia de catalans que conserven encara els seus costums, usatges, el vestit i la llengua catalana i que utilitzen barques de forma catalana". Tots els costums menys un, perquè l'any 1826 el marquès de Montgrand, l'alcalde de Marsella, va prohibir les curses de toros, una festa que els catalans havien portat amb ells".

El Semanario Pintoresco Español l'any 1838 publica un curiós article ple d'informació, però que dóna una imatge lamentable d'aquests catalans de Marsella, imatge esbiaixada, atès que Dumas descriu aquest catalans com exquisits: una Mercè Herrera de Clase i un Fernand Mondego que encara que traidor a Edmond, esdevé comte de Morcerf, quin català del barri descrit al Semanario Pintoresco Español podria encaixar amb ells? o amb els els catalans Sala fabricants d'hams?

"Saliendo de Marsella por el muelle de Rive-Neuve, y después de subir una colina bastante escarpada, se llega a una playa arenosa, azotada a cada instante por las olas del mar. En este sitio hay un anfiteatro de forma irregular, en el cual se eleva un mezquino lugarejo de aspecto pobre y miserable, al que llaman Los Catalanes, porque en efecto, le habita una colonia de pescadores españoles, establecida en el suelo provenzal desde tiempo inmemorial.

Antes de bajar a la bahía de Los Catalanes ya se descubren algunas casas fabricadas con varios pedazos de roca y algunos casquijos de la orilla, redes puestas a secar sobre viejos mástiles enclavados en la arena, como veinte barcos de forma particular dentro de tierra, semejantes a las naves de los griegos en la ribera de Troya; mujeres de grande estatura vestidas de pana, corriendo de un lado para otro, de una barca a otra, y rodeadas de chiquillos medio desnudos; y a medida que uno se acerca a esta población tan rara y de tan desolado aspecto, nada encuentra en ella que le convide a permanecer allí, y mucho menos a volver.

Las doncellas se esconden, los chiquillos huyen dando gritos, los hombres se encajan hasta los ojos sus gorros colorados, sin dignarse mirar siquiera al extranjero; y sino fuera porque sus mujeres van a la ciudad a vender sus pescados, bien se podría asegurar que absolutamente ignoraban que a dos pasos de sus tristes chozas, existe una ciudad rica y populosa, en donde pueden encontrar ayuda y socorro.

Jamás se ve a los hombres en Marsella; pero luego que vuelven los pescadores, las mujeres se dirigen al mercado cargando sobre sus cabezas grandes canastas llenas de pescados, que venden por junto a las revendedoras, y nunca a los particulares; se dirigen recíprocamente muy pocas palabras, las unas en patois probervial y las otras en catalán; cobran su dinero y vuelven a su solitaria playa, después de comprar pan y algunos cabos de cuerda y plomo, únicas cosas de que se abastecen en Marsella.

Después de una hospitalidad tan larga, no existen otras relaciones entre los marselleses y los catalanes; de manera que dos pueblos del mediodía, ambos alegres, ambos afectuosos, sin motivo alguno de aborrecimiento ni especie alguna de rivalidad, viven a pesar de eso el uno en frente del otro después de siglos enteros, con una reserva de enemigos que no proviene ni de su carácter ni de sus costumbres.

A nuestro entender, la culpa está de parte de los catalanes, que rechazan toda alianza, y toman las mayores precauciones para no mezclarse con los marselleses. Ellos tienen su médico que va a visitarlos dos veces por semana y su capellán que confiesa todos los sábados a las mujeres y da la bendición a los niños; en suma, no tienen necesidad alguna de los productos de industria de la ciudad; se hacen y arreglan sus redes, y se calafatean y reparan sus barcas de tresquilla, que son quizá su más preciado tesoro, y van unidas a la historia de sus familias, contando algunas de ellas doscientos ó trescientos años; y semejantes a la nave de Jasón, cambian muchas veces ya las quillas, ya los cables, ya las planchas que la forran, pero siempre es la misma barca para el catalán; la barca de sus antepasados.

Marinos atrevidos se internan en el mar mucho más que ningún pescador marsellés, siendo esta la razón de que sus pescas sean mas abundantes. Esto se les perdona por la antigua costumbre que hay de verlos, y quizá también porque dan sus pescados a precio mas barato que los nacionales."

Article de la Marta faxedes de petjadacatalana.cat

La presència catalana a Marsella és un fet que fins i tot ha quedat reflectit a la literatura, en la novel·la d'Alexandre Dumas El Comte de Montecristo, en la qual, el seu protagonista, Edmond Dantes, s'enamora de Mercedes, Mercè Herrera, una catalana que viu al barri 'Les catalans'. Actualment queden encara la platja i el carrer dels catalans que recorden la petjada catalana a la ciutat. En el moment d'escriure la novel·la Dumas, el 1844, encara vivien en aquell indret un centenar de catalans. L'autor explicava així la història de l'arribada dels pobladors del lloc:

A cent passes de l'indret on tots dos amics, amb les mirades clavades a l'horitzó i parant l'orella, es bevien l'escumejant vi de La Malgue, s'eleva darrera un turó pelat i rosegat pel sol i pel mestral, el barri dels catalans. Un dia una colònia misteriosa va sortir d'Espanya, i va arnar a raure a la llengua de terra on encara es troba actualment. No se sabia d'on venia aquella gent, que parlava un idioma desconegut. Un dels caps, que entenia el provençal, va demanar al municipi de Marsella que els donessin aquell promontori àrid i pelat en el qual, com els mariners antics, acabaven de treure de l'aigua els seus vaixells. Van concedir-los la petició, i, tres mesos després, al voltant de dotze a quinze embarcacions amb què havien portat aquests gitanos del mar, s'aixecava un poblet.

Construït d'una manera estranya i pintoresca, mig moro i mig espanyol, és el que veiem avui habitat pels descendents d'aquella gent, que parlen la llengua dels seus pares. Al cap de tres o quatre segles, continuen fidels al petit promontori sobre el qual s'havien llançat com una bandada d'ocells marins, sense barrejar-se gens ni mica amb la població marsellesa, casant-se entre ells i conservant els costums i el vestit de la mare pàtria de la mateixa manera

que n'han conservat la seva llengua.*

L'arribada dels catalans i persones d'altres nacionalitats a Marsella va permetre el repoblament i la represa de l'activitat a la ciutat, després que aquesta hagués perdut molta població amb la pesta negra de 1720. L'espai que va ocupar el grup de pescadors catalans a la cala Saint Lambert i les velles infermeries, es trobava allunyat de la ciutat i del port, i havia servit per a l'aïllament de persones, animals o mercaderies que necessitaven estar en quarantena per a ser revisats.

Els pescadors catalans van aconseguir certa prosperitat gràcies a acords com l'autorització, concedida el 1761 amb el 'Pacte de família' celebrat entre els Borbons de França, Espanya i Nàpols, de pescar lliurament al llarg de la costa francesa i vendre als mercats locals de peix. No obstant, l'arribada de la població catalana a la ciutat no va estar exempta de polèmica, ja que significà una lluita d'interessos comercials amb el tribunal laboral de pescadors de Marsella. Els pescadors marsellesos acusaven els pescadors catalans de no complir amb el seu reglament o amb el pagament de tributs, així com d'escapar al control de duanes i aprofitar-se'n per fer contraban.

Malgrat les disputes comercials i judicials, les autoritats normalment van ser favorables a la presència i activitat dels pescadors catalans, ja que el seu sistema de pesca amb palangre permetia proveir els mercats i per tant garantir el subministrament d'aliment per la ciutat. Els catalans, que segons textos de l'època vivien bastant aïllats del dia a dia a la ciutat, no només havien mantingut les tècniques de pesca d'origen, sinó que també havien conservat costums i llengua. El 1858 un pla de transformació de la zona es va planejar la construcció d'un casino i hotel, per la qual cosa van començar les incautacions de les instal·lacions ocupades pels catalans i aquest es van haver de retirar a la Vall des Auffes, Valon deis Aufas occità.

Fotografies: Quim Monzó (placa informativa) i Núria Pifarré (placa carrer i vista general de la platja).

* Fragment de El comte de Montecristo. Alexandre Dumas. Traducció de Jesús Moncada. La Magrana. Barcelona, 2007.

Saber-ne més*:

El segle XVIII mil pescadors catalans vivien a Marsella. La serralada litoral. Histories, muntanyes i camins, blog de Francesc Costa Oller @caminshistorics.
Echinard, Pierre. Les catalans à Marseille aux XVIIIe et XIXe siècles (web APHG, Association des Professours d'Histoire – Géographie d'Aix en Provence et de Marseille).
Bullabesa y catalanes en Marsella. La líniea del horizonte, article de Meritxell-Anfitrite Álvarez-Mongay.
Les Catalans la Wikipèdia
Great Plague of Marseille a Wikipèdia

* Llibres o recursos web que han estat utilitzats com a fonts per a la redacció de l'article o que poden ser d'interès per a conèixer millor el personatge o el tema tractat.